

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

Висвітлено основні теоретичні підходи до визначення інноваційного потенціалу підприємства. Систематизовано різнопланові думки науковців та відповідні напрямки досліджень даної проблеми. Як результат – запропоновано власне трактування інноваційного потенціалу підприємства як економічної категорії, визначено рівні інноваційного потенціалу в залежності від використання певних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища тощо.

Із розвитком інтеграційних процесів в світовій економіці, із зростанням відкритості економіки України все більше загострюється конкуренція між вітчизняними та закордонними товаровиробниками, все більше українських підприємницьких структур стикаються з проблемами адаптації до нових умов господарювання. Динамізм середовища функціонування постійно зростає, що є результатом світових тенденцій: перехід систем різних рівнів господарювання на інноваційний шлях розвитку, що характеризується збільшенням вкладень у створення інтелектуального капіталу нації, нарощуванням знань.

Інноваційний чинник став стратегічним, основоположним фактором економічного розвитку країн та окремих суб'єктів господарювання.

Будь-які зміни пов'язані із виявленням критичних точок у функціонуванні господарюючої системи та формуванням перспективних перетворень, що неможливо без оцінки наявного потенціалу, без виявлення прихованих можливостей та адаптації підприємства до нових умов із мінімальними втратами.

Стрімкий розвиток НТП та прагнення підприємців до надприбутків вимагає від суб'єктів господарювання постійного пошуку нових ідей, втілення у нововведення та комерціалізацію їх на ринку. Це досить складний процес, що вимагає від підприємств наявності певних ресурсів, вмінь і навичок, можливостей їх використання з метою інноваційного розвитку та для досягнення поставлених цілей.

Із розвитком інноваційного типу економіки все частіше почали застосовувати поняття «інноваційний потенціал», використовуючи його по відношенню до країни, регіону, галузі, підприємства. Саме підприємство є основною ланкою господарювання, основою науково-технічного прогресу, основним генератором та постачальником нововведень на ринок.

Поняття «інноваційного потенціалу» є досить «молодим» в сучасній економічній науці. На теренах соціалістичної економіки здебільшого використовувалась категорія «науково-технічного потенціалу», що, на наш погляд, є дещо вузьким поняттям. Закордонні дослідники часто оперують поняттям «організаційні можливості», що визначає здатність підприємства до запровадження нововведень.

Із посиленням уваги до інноваційного розвитку країн, регіонів, галузей, окремих суб'єктів господарювання зокрема, із виникненням понять інновація, інноваційна діяльність виникла потреба у використанні категорії «інноваційний потенціал». Протягом останніх 20-ти років все більше науковців почали займатись дослідженням даного поняття. Проведений аналіз показав, що не існує єдиного систематизованого визначення категорії «інноваційний потенціал».

Невизначеність щодо трактування даного поняття породжує труднощі в його дослідженні і одностайній інтерпретації отриманих результатів, збільшує можливість неадекватності отриманих результатів поставленим завданням.

Метою статті є систематизація різнобічних підходів вчених до визначення поняття «інноваційний потенціал», виявлення основних факторів, що визначають рівень інноваційного потенціалу підприємства, формулювання власної дефініції досліджуваної категорії.

Визначення «інноваційного потенціалу» як економічної категорії не є самоціллю. Але без уявлення про предмет дослідження неможливо пояснити, в чому його сутність, які йому притаманні характеристики, яка його структура і як нею управляти. Зрозуміло, що перед тим як аналізувати ту чи іншу проблему необхідно визначитись із базовими поняттями.

Грунтовне вивчення теоретичних засад питання є досить серйозним етапом, що стає основним багажем для подальшого вивчення і дослідження змісту інноваційного потенціалу, методів його визначення та оцінки, використання теоретичних знань на практиці.

Ряд вчених (Балабанов І.Т., Верба В.А., Новікова І.В., Гусєв В., Басов А.І., Громека В.І., Ільїн М.С., Яковлева Н.Г., Гапчич А.М., Балацький О.Ф. та інші) є прихильниками так званого ресурсного підходу, що визначає інноваційний потенціал як наявність всіх видів ресурсів, достатніх для розробки та впровадження інновацій.

Так, Балабанов І.Т. інноваційний потенціал визначає як сукупність різних видів ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, інтелектуальні, інформаційні та інші, необхідні для здійснення інноваційної діяльності. Але це лише простий набір ресурсів, що не гарантує інноваційний розвиток підприємству [1].

Такий же ресурсний підхід відображено і в Концепції державної інноваційної політики держав учасниць Співдружності незалежних держав, ухваленої рішенням економічної ради СНД в 2001 році. Відповідно до якої інноваційний потенціал – це сукупність різних видів засобів, механізмів та ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, інтелектуальні, науково-технічні та інші види ресурсів, у тому числі і людський капітал, які необхідні для здійснення інноваційної діяльності [2].

Ресурсний підхід, в його чистому вигляді, до визначення поняття «інноваційний потенціал» підтримує і Гречан А.П., який представляє дану категорію як складну сукупність тих складових його матеріальних, нематеріальних та фінансових ресурсів, які підприємство використовує та може залучити для сприйняття та впровадження нововведень, як ресурс. При цьому, автор виділяє нагромаджену, реалізовану та нереалізовані частини інноваційного потенціалу, наголошуючи на їх взаємозв'язок в часі [3].

Звичайно, ресурси є невід'ємною складовою інноваційного потенціалу, але лише їх наявність не забезпечує підприємству їх ефективне використання в процесі інноваційної діяльності. В даному випадку можна говорити про сукупність ресурсів як сталий набір, який є необхідним, але він потребує певних дій, що забезпечили б інноваційний розвиток підприємству та сприяли б досягненню поставлених ним цілей.

Верба В.А. та Новікова І.В. інноваційний потенціал вже визначають як сукупність інноваційних ресурсів та умовозабезпечуючих чинників (процедур). Автори вказують на необхідність поєднання ресурсів із певними умовами, так званими каталізаторами, що уможливають використання інноваційних ресурсів для досягнення цільових орієнтирів інноваційної діяльності, підвищення рівня конкурентоспроможності та стратегічного успіху підприємства [4]. Але, на нашу думку, зазначені умови потребують більш детальної конкретизації.

Частина науковців (Краснокутська Н.В., Чухрай Н., Бовін А.А., Череднікова Л.Є., Якимович В.А., Федулова Л.І., Галушко Є.С., Кочетков С., Джаїн І.О., Лапін Є.В., Василенко В.О., Шматько В.Г. та інші) визначають інноваційний потенціал як здатність (готовність, спроможність) суб'єкта господарювання до реалізації певних можливостей для інноваційного розвитку.

Так, Галушко Є.С. визначає інноваційний потенціал як спроможність підприємства розробляти та впроваджувати нововведення згідно з необхідними якісними стандартами з метою адаптації до змін у зовнішньому середовищі [5].

Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. пропонують визначати інноваційний потенціал як сукупні можливості підприємства щодо генерації, сприйняття та впровадження нових (радикальних і модифікованих) ідей для його системного, технічного, організаційного та управлінського оновлення [6].

Однак, вищезгадані автори ніяким чином не вказують на необхідність наявності і достатності певного набору ресурсів для забезпечення відповідних можливостей і спроможностей підприємства.

Російський науковець Кочетков С. розуміє інноваційний потенціал як здатність досягати при існуючих в наявності ресурсах поставлених інноваційних цілей, тим самим ув'язуючи в єдине ціле ресурси, здатності та цілі суб'єкта господарювання [7].

Досить нетиповим є визначення Волкова О.І. та Денисенка М.П., що характеризують інноваційний потенціал як одну з трьох складових інноваційного простору, яка включає в себе особисті ділові якості керівників, професійну й економічну підготовку, професійні досягнення (авторські посвідчення, винаходи тощо), матеріально-технічне й фінансове забезпечення [8].

Російські науковці Міляєва Л.Г., Фоміна С.А., Білоусов Д.А., проаналізувавши підходи своїх колег до визначення інноваційного потенціалу, зробили висновок, що інноваційний потенціал підприємства – це, передусім, можливості певної системи. Наголошуючи на такому підході, автори виходили із етимологічного значення категорії «потенціалу підприємства». Але, на думку вчених, в процесі свого розвитку інноваційний потенціал проходить послідовно три стадії: ресурсну, стадію можливостей, стадію готовності до інноваційної діяльності. На ресурсній стадії визначається наявність необхідних ресурсів для здійснення інноваційної діяльності, на стадії можливостей – якісний рівень ресурсів. Готовність до інноваційної діяльності визначається рівнем мотивації персоналу до інноваційної діяльності [9]. Таким чином, автори також вказують на необхідність наявності певних ресурсів, певних можливостей і відповідної готовності у підприємства для інноваційного розвитку. При цьому, базою є ресурси, які із розвитком в часі набувають інших якісних характеристик.

Найбільш близьким для нашого розуміння «інноваційного потенціалу» є узагальнене визначення, яке об'єднує в єдиний комплекс ресурси підприємства, здатність ефективно ними розпоряджатись, зовнішні умови господарювання взагалі, інноваційної діяльності зокрема, та механізм інноваційного розвитку [10].

На наш погляд, інноваційний потенціал є поняттям комплексним, що є певною системою взаємопов'язаних ресурсів, можливостей і здатностей їх використання для досягнення поставлених цілей. При цьому, кожна компонента цієї складної системи є невід'ємною у загальній структурі і перебуває під прямим та опосередкованим впливом середовища господарювання.

Будь-яке підприємство функціонує не ізольовано, а в тісному взаємозв'язку з оточуючим середовищем. Будь-які внутрішні процеси є прямим або опосередкованим наслідком більш глобальних змін в зовнішньому середовищі.

Тому потенціал підприємства, інноваційний зокрема, знаходиться під безпосереднім та опосередкованим впливом зовнішнього середовища. Цим впливом ні в якому разі не можна нехтувати, оскільки мезо- та макросередовище надає підприємству як сприятливі можливості (ринкові шанси) для нарощування свого інноваційного потенціалу, так і обмежує використання наявних ресурсів для інноваційного розвитку.

Сукупність зовнішніх умов, від яких залежить здатність суб'єкта господарювання реалізовувати свої інноваційні цілі, визначимо як зовнішній інноваційний клімат, що є найбільш складною ланкою, оскільки управляти ним надто складно, в більшості випадків – практично неможливо. Тому для реалізації будь-якого виду інновацій необхідною умовою є сприятливий інноваційний клімат, як внутрішній, так і зовнішній.

Досліджуючи категорію «інноваційного потенціалу», науковці здебільшого оперують такими поняттями як можливості, здатності (компетенції), готовність тощо. Спробуємо визначитись із даними категоріями.

Можливості розуміємо як сприятливі фактори внутрішнього та зовнішнього середовища господарювання, вчасне виявлення та використання яких забезпечує підприємству конкурентоспроможність на ринку.

Здатності (компетенції) – це сукупність вмінь і навичок персоналу щодо виявлення та використання наявних і резервних можливостей підприємства по підготовці та здійсненню ефективних науково-технічних

нововведень в ключових сферах, а також спроможність опиратись загрозам зовнішнього середовища, зводячи їх негативний вплив до мінімуму.

Готовність визначається спроможністю суб'єкта господарювання досягти поставлених цілей в процесі інноваційного розвитку та задля реалізації стратегічних цілей господарюючого суб'єкта.

Не завжди, маючи певні можливості (внутрішні та ринкові шанси), ними можна скористатись за відсутності базового набору необхідних і достатніх ресурсів та відповідних здатностей (компетенцій) працівників підприємства до ефективної їх мобілізації в процесі інноваційної діяльності.

Можливості підприємства в структурі інноваційного потенціалу розглядаємо як поєднання внутрішніх та зовнішніх (ринкових) можливостей суб'єкта господарювання для досягнення поставлених цілей інноваційного розвитку.

Внутрішній інноваційний потенціал підприємства представлений можливостями та здатностями щодо ефективного перетворення наявних та резервних ресурсів підприємства в процесі інноваційної діяльності; а зовнішній (ринковий) інноваційний потенціал – це можливості та здатності підприємства щодо використання ринкових шансів за певних, сприятливих для підприємства умов. Причому, часто безпосереднє середовище є більш непередбачуваним та непрогнозованим в умовах стрімкого розвитку НТП. Адже досить важко спрогнозувати появу нових революційних інновацій у найближчих конкурентів та гідно відреагувати на них. Або ж – передбачити різкий спад попиту споживачів на товар. До глобальних же змін підприємства готуються завчасно шляхом стратегічного прогнозування.

На рис. 1 відображено можливий вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на величину інноваційного потенціалу підприємства.

Мінімальний інноваційний потенціал являє собою лише сукупність всіх наявних на підприємстві видів ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності, для інноваційного розвитку суб'єкта господарювання (виробничі, фінансові, кадрові, маркетингові, соціальні, науково-технічні тощо). Це так званий кількісний інноваційний потенціал, що не передбачає використання наявних можливостей та здатностей, не передбачає виявлення невикористаних резервів інноваційних ресурсів.

Рівень нарощеного інноваційного потенціалу (так звана якісна складова) підприємства визначається саме тим, наскільки підприємство зможе скористатись внутрішніми та зовнішніми можливостями для інноваційної діяльності, наскільки суб'єкт господарювання готовий протистояти зовнішнім загрозам, чи будуть виявлені та використані приховані резерви інноваційного розвитку тощо.

Очевидним є, що рівень інноваційного потенціалу визначається не тільки ресурсами, можливостями та здатностями, а й безпосереднім та опосередкованим впливом середовища господарювання. Підприємства мають концентрувати увагу не тільки на внутрішніх справах, але й виявляти та враховувати у своїй діяльності можливі зміни зовнішнього середовища.

Крім того, сучасний ринок характеризується взаємопроникненням стратегічного та інноваційного управління. Це пов'язано з тим, що інновації визначають основну лінію перспективного розвитку підприємства. Запровадження нових технологій, пропозиція нових товарів і послуг, формування нових ринків або виведення нових організаційних форм дозволяє збільшити результативну цінність для споживачів, створити додаткові джерела грошових потоків, які знову ж вкладаються в подальші розробки товарів, процесів, послуг. Такий кругообіг є основою зростання і розвитку підприємства.

В умовах глобалізації ринку та посилення жорсткої конкуренції інноваційний розвиток підприємства повинен співвідноситись із його стратегічними пріоритетами, забезпечуючи перспективний розвиток із формуванням відповідних конкурентних переваг. Тому, визначаючи результат реалізації інноваційного потенціалу в певному середовищі, вважаємо за доцільне врахування перспективного розвитку та довгострокових цілей підприємства, що має стати результативним вектором в формулюванні поняття «інноваційний потенціал».

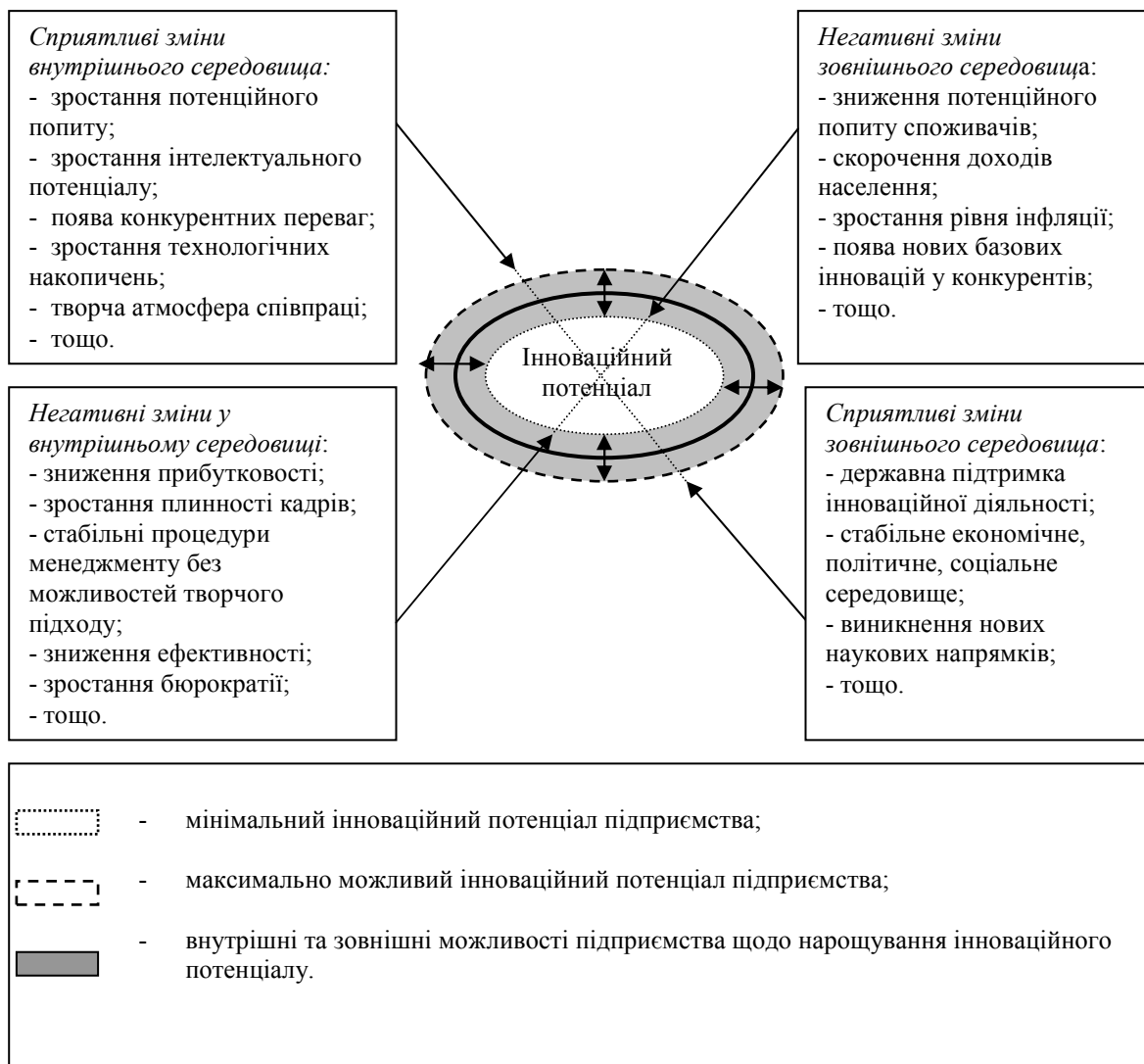

Рис. 1. Вплив інноваційного клімату на рівень інноваційного потенціалу підприємства

Проаналізувавши погляди різних вчених та провівши власні дослідження, визначимо інноваційний потенціал підприємства як систему поточних та перспективних, внутрішніх та зовнішніх можливостей, компетенцій керівників та персоналу підприємства до перетворення наявних та резервних ресурсів для здійснення інноваційної діяльності підприємства з метою отримання конкурентних переваг в довгостроковій перспективі.

Систематизація підходів до визначення категорії «інноваційного потенціалу» є підґрунтям для подальших досліджень: визначення складових, формування ефективної структури, визначення критеріїв та методів оцінки, розробки підходів до управління тощо. Розуміння понятійного апарату спрощує безпосереднє вивчення та дослідження процесів, що з ним пов'язані.

В результаті досліджень ми прийшли до таких висновків:

1. Наявність ресурсів підприємства є основою інноваційного потенціалу (так званий кількісний інноваційний потенціал), але недостатньою умовою для інноваційного розвитку підприємства.
2. Для доведення інноваційного потенціалу до якісного рівня необхідна певна рушійна сила, основою якої є здатності керівників та персоналу підприємства для ефективної мобілізації вхідного набору ресурсів, для використання сприятливих внутрішніх та зовнішніх можливостей для інноваційної діяльності, для передбачення можливих загроз, для пошуку резервних ресурсів тощо.

3. Одним із вирішальних факторів, що визначають рівень інноваційного потенціалу суб'єкта господарювання, є інноваційний клімат (внутрішній та зовнішній), що характеризується високим ступенем непередбачуваності та некерованості. Тому важливим завдання керівників має стати постійний моніторинг мікро- та макросередовища підприємства.
4. Інновації визначають основну лінію перспективного розвитку підприємства, а, відповідно, інноваційний потенціал формується з метою забезпечення конкурентних переваг в довгостроковому періоді.
5. Інноваційний потенціал підприємства є сукупністю ресурсів у всіх своїх видових проявах, здатностей персоналу до інноваційного розвитку, можливостей середовища господарювання з метою стратегічного інноваційного розвитку.

В даній статті ми спробували довести до відома читачів різні погляди вчених та відповідні до них напрямки досліджень з проблем визначення інноваційного потенціалу підприємства. Опрацювавши вхідну інформацію та систематизувавши її, нами було запропоновано визначення інноваційного потенціалу підприємства, що, на наш погляд, більш повно розкриває дане поняття, враховуючи при цьому інноваційно стратегічну направленість діяльності підприємств; визначено основні чинники інноваційного середовища, що призводять до коливань розміру інноваційного потенціалу підприємства.

Динамічність зовнішнього середовища потребує постійного контролю за внутрішніми та зовнішніми змінами та вимагає від керівництва відповідної негайної реакції. Запорукою успішного реагування на конструктивні та деструктивні зміни може стати вивчення теоретичних основ питання інноваційного потенціалу підприємства, що ми зробили в даній статті.

Для продовження досліджень планується розробка відповідного методичного набору інструментів, який є необхідним для подальшого детального вивчення інноваційних процесів на підприємстві та практичного застосування отриманих результатів.

Література

1. Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент. – СПб: Издательство «Питер», 2000. – 208 с.
2. Гуренко С., Шкворець Ю. Інноваційний потенціал України: підприємство, галузь, регіон, країна // Економіст. – 2005. – №5. – С.16-26.
3. Гречан А.П. Теоретичні засади визначення інноваційного потенціалу підприємства // Економіка та держава. – 2005. – № 7. – С.34 – 37.
4. Верба В.А., Новікова І.В. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства // Проблеми науки. – 2003. – № 3. – С.22 – 31.
5. Галушко Є.С. Підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу в умовах переходу до ринкових відносин (на прикладі промислових підприємств Донбасу): Автореф. дис...канд. екон. наук: 08.02.02 / НАН України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 1999. – 23с.
6. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 316с.
7. Кочетков С. Оценка инновационного потенциала промышленных предприятий // Экономист. – 2006. – № 5. – С.34 – 38.
8. Волков О.І., Денисенко М.П. Економіка й організація інноваційної діяльності: Підручник. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 960с.
9. Миляева Л.Г., Фомина С.А., Белоусов Д.А. Этапы развития инновационного потенциала промышленных предприятий // Известия Алтайского государственного университета. – 2006. – №2. – С. 30 – 32.
10. Менеджмент та маркетинг інновацій: Монографія / ред. С.М.Ілляшенко. – Суми: Університетська книга, 2004. – 616с.